

Bülent Yıldırım, Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, 255 sayfa.

2015 yaklaşırken Türkiye’de, “Ermeni Sorunu” ve “Türk-Ermeni İlişkileri”ne dair kaleme alınan eserlerde ciddi bir artış göze çarpmaktadır. Aynı artış Türkiye dışında konu ile ilgili yapılan çalışmalar için de söz konusudur. Yurt dışında zaten uzun müddettir “Ermeni Sorunu” ile ilgili yoğun akademik çalışmalar yapılmaktaydı, ancak son yıllarda bu çalışmalar daha da artmıştır. Yayınlanan bu çalışmaların içeriğine bakıldığında dikkat çeken en temel husus ise, tüm çalışmaların bir şekilde “1915”e bağlantı kurmak

gayesiyle hazırlanmış olmasıdır. Türkiye’deki çalışmaların büyük bir bölümü ve yurt dışında yapılan araştırmaların belli bir kısmı “soykırım”ın olmadığı görüşüne odaklanırken, hem Türkiye’de hem de yurt dışında yayınlanan birçok çalışma da 1915’te yaşananların bir “soykırım” olduğu tezinin haklılığı üzerine kurgulanmıştır. Türkiye’de bu tezi savunanların yayınları da dâhil olmak üzere Ermenistan, Avrupa ve Amerika’da uzun zamandır bu konu hakkında yayınlanan eserlerin sayısı düşünüldüğünde Türkiye’de birkaç yıldır yoğunlaşan Ermeni sorununa dair “soykırım karşıtı” yayın faaliyetlerinin, yaşanan artışa rağmen “soykırım” tezini savunan yayınlar karşısında sayısal anlamda oldukça geride olduğu görülecektir. Ancak büyük oranda 1915 olaylarına odaklanan bu çalışmalar, tarihi bir hadisenin anlaşılması çabasından ziyade siyasi bir mücadeleye – her iki taraf için de– katkı sağlama amacıyla oldukları gibi bir izlenimine sebep olmaktadır. Bu yüzden de “Ermeni Sorunu” hakkında kaleme alınan eserler, tarihe ait incelemelerden ziyade, gittikçe ideolojik yayınlar gibi değerlendirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Ermeni sorununu bilimsel manada inceleyebilmek, konunun farklı boyutlarına dair detaylara girebilmek oldukça zorlaşmaktadır.

Dr. Bülent Yıldırım’ın, doktora tezinin aynı başlıklı yayınlanmış şekli olan “Bulgaristan’daki Ermeni Komitele-

rinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)” isimli eseri, hem yukarıda bahsedilen tek döneme odaklanma noktasından arınmış, hem de sahasında yazılan tek eser olması dolayısıyla, Türkiye’de yayınlanan çalışmalar arasında ayrı bir önem kazanmaktadır. Temelde Türk ve Bulgar arşiv belgeleri esas alınarak hazırlanan çalışma, yazarın Bulgaristan’da yaptığı çalışmalar sırasında bizzat temin ettiği birçok görsel malzemeyle de zenginleştirilmiştir.

Bilindiği üzere 19. yüzyılın sonlarından itibaren Bulgaristan, Bulgar-Makedon komitelerinin asıl hareket merkezi olması vesilesiyle Osmanlı Devleti’nde yaşanan silahlı tedhiş faaliyetlerinin önemli bir noktasını teşkil ediyordu. Ancak Dr. Bülent Yıldırım eseriyle, Bulgaristan’ın ayrıca Ermeni komitelerinin Osmanlı ülkesinin birçok bölgesinde meydana getirdikleri silahlı eylemlerin bir lojistik üssü olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu yeni ve önemli tespit, yazarın eserini başka bir açıdan değerli kılmaktadır. Bu minvalde bu çalışma, Ermeni komitelerinin doğrudan Bulgaristan’da yaptıkları faaliyetler ile birlikte, İstanbul ve Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinde yaşanan Ermenilerin gerçekleştirdikleri olaylarının tertibini, uygulanışını ve bu olaylardan komitelerin elde etmeyi umdukları sonuçları da Bulgaristan’da yaşanan komite faaliyetleri üzerinden incelemektedir.

Çalışmanın yukarıda ifade edilen temel konusu, dört bölüme ayrılarak incelenmiştir. Bu bölümlerden önce eser, Bulgaristan’da Türk ve Ermeni varlıklarının tarihi serüveni, Ermeni sorununun uluslararası diplomaside ortaya çıkış süreci ve Ermeni silahlı örgütlerinin kuruluşu gibi temel konuların incelendiği geniş bir “Giriş” (s. 1-39) ile başlamaktadır.

“Bulgaristan Eمارeti’nde Ermeniler ve Ermeni Komitelerinin Bulgaristan’da Teşkilatlanması” başlıklı “Birinci Bölüm” (s. 41-67), girişte ele alınan konuların devamı mahiyetindedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı tarihinde çok ciddi kırılmalara sebep olmuştur. Nitekim beraberinde getirdiği birçok sorunla birlikte Ermeni sorununun da uluslararası boyuta taşındığı Berlin Antlaşması ile Bulgaristan da fiili olarak Osmanlı Devleti’nden ayrılmış ve “Bulgaristan Eمارeti” kurulmuştu. “Bulgaristan Eمارeti’nde yaşayan Ermenilerin nüfusu; sosyal, siyasi, dini, ekonomik ve kültürel hayattaki konumları; sürece paralel olarak ortaya çıkmış olan Ermeni komitelerinin Bulgaristan’daki ilk teşkilatlanmaları ve ilk silahlı faaliyetleri bu bölüm içinde incelenmektedir. Özellikle Bulgar milliyetçileri ve Bulgar komitelerinin Ermeni komiteleri ile ilişkileri, Ermeni komitelerinin bir anlamda kendileri için Bulgar komitecilerini örnek

olarak değerlendirmeleri, Ermeni sorununun gelişim süreci açısından önemli bir noktadır. Zira Ermeni komitelerinin kuruluşu ve silahlanmaları Berlin Antlaşması'ndan sonra başlamaktadır. Fakat Bulgar komiteleri çok daha önceden kurulmuş ve bölgede birçok silahlı eylem gerçekleştirmişlerdir. Berlin Antlaşması ise Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden fiili olarak ayrılışını onaylayarak bir anlamda Bulgar komitelerinin zaferini tescillemiştir. Ermeni komiteleri, bu durumun kendilerinin izlemeleri gereken yolun ne olduğunu gösterdiğini düşünmüşlerdir. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nden fiilen kopmuş olan Bulgaristan'da Ermeni komitelerinin faaliyetlerinin, İstanbul ve Anadolu'da yaşanan birçok hadiseyi anlamlandırmak açısından son derece önemli olduğu aşikârdır.

“İkinci Bölüm”, esas olarak doğrudan Ermeni komitelerinin kendi hedefleri çerçevesinde, Bulgar komitelerini takip ederek başlattıkları silahlı faaliyetlere odaklanmaktadır. “Emaret Döneminde Bulgaristan'da Ermeni Faaliyetleri” başlığıyla (s. 69-105) incelenen bölümde öncelikle Bulgar-Makedon komiteleri ile Ermeni komiteleri arasında kurulan işbirliği hakkında bilgi verilmektedir. Filibe'de kurulmuş olan “Potorig (Fırtına)” isimli komite hakkında verilen bilgiler, Bulgaristan'ın Ermeni komitelerince ne kadar önemsendiğinin ayrı bir göstergesi ol-

makla birlikte, eserin Türkiye'deki literatüre yaptığı en önemli katkılardan biridir. Taşnak komitesi önderlerince 1901 yılında Filibe'de kurulan ve esas gayesi Taşnaklar'ın faaliyetleri için maddi kaynakları temin etmek olan “Potorig”, Türkiye'deki Ermeni araştırmalarında çok bahsedilen ve bilinen bir örgüt değildir. Hâlbuki eserde Potorig'in, Sultan II. Abdülhamit'e suikast girişimi, II. Sasun isyanı ve Kafkasya'da yaşanan 1904-1905 Azeri-Ermeni çatışmaları gibi birçok silahlı hareketin mali kaynağını sağlayan önemli bir örgüt olduğu ortaya konulmuştur. Bu faaliyetlerin tümü de Taşnak organizasyonlarıdır. Aslında Bulgaristan'ın genel anlamda Taşnaklar için oldukça önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. Eserde tarihî seyri detaylı olarak incelenen birçok hadise okuyucuyu bu hükme götürmektedir. Taşnakların iki genel kongresi Bulgaristan'da yapılmış, Sultan II. Abdülhamit'e düzenlenen suikastın planlanması, hazırlıkları ve hayata geçirilmesi Bulgaristan üzerinden yürütülmüştür. Yine Taşnak önderlerinden Antranik Ozanyan, Osmanlı sınırlarında yürüttüğü çeşitli isyan hareketleri sonrası ülkeden kaçarak Bulgaristan'a geçmiştir. Ozanyan, Bulgaristan'da bulunduğu süre içinde de faaliyetlerine devam etmiştir. Komitelerin uyguladıkları değişik yöntemlerin de detaylandırıldığı bu bölümün diğer bir ilgi çekici başlığı da

“Bulgaristan’da Kurulan Gizli Ermeni Askerî Okulu”dur. Bir Taşnak birimi olan bu okul, 1906-1907 yıllarında faaliyet yürütmüştür. Taşnak komitesinin kendine bağlı bir askerî okul tesisini, Bulgaristan’ın komiteler açısından önemini daha net ortaya koymaktadır.

“Üçüncü Bölüm”, Bulgaristan’ın 1908 yılında resmen bağımsızlığına kavuşması ile Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcına kadar olan süreci incelemektedir. “Bulgaristan’ın Bağımsızlığının Ardından Bulgaristan’daki Ermeni Komitelerinin Yürüttüğü Faaliyetler (1908-1914)” başlıklı bu bölüm içinde (s. 107-141) öncelikle Bulgaristan’ın bağımsızlık süreci ve yine Taşnaklar’ın bölgede devam eden faaliyetleri incelenmektedir. Ancak bölümün oldukça önemli olan ve bu açıdan yazar tarafından da daha detaylı olarak incelenen başlığı “I. Balkan Savaşı’nda Bulgaristan Ordusundaki Gönüllü Ermeni Birliği”dir. Büyük oranda Bulgaristan Askerî Tarih Arşivi belgeleri kaynak alınarak incelenen bu kısımda, Balkan Savaşları sırasında oluşturulan Ermeni birliğinin Türk ordusuna karşı yürüttüğü faaliyetler oldukça detaylı olarak ele alınmaktadır.

Eserin son kısmını oluşturan “Dördüncü Bölüm”, “I. Dünya Savaşı Esnasında Bulgaristan’daki Ermeni Komitelerinin Faaliyetleri” (s. 143-183) başlığını taşımakta ve bölgede devam eden komite faaliyetleri ile savaş sı-

rasında Osmanlı Devleti’nin müttefiki olacak olan Bulgaristan’ın bu faaliyetlere karşı tutumunu incelemektedir. Bulgaristan’ın Ermeni komitelerine karşı, tarafsız olduğu dönemdeki tavrıyla savaşa girdikten sonraki tavrının değişimini özellikle vurgulayan eser, ayrıca bu hususta İngiltere ve Rusya’nın tavırlarına da dikkat çekmektedir. Ayrıca savaş henüz başlamadan, Ermeni komitelerinin bölgede Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlere başladıkları ortaya konulmaktadır. Tüm bu mevzular tafsilatlı olarak incelenirken, Osmanlı Devleti tarafından savaş sırasında çıkarılan “Sevk ve İskân Kanunu”na da değinilmekte ve yine literatürde bulunmayan ilginç bir detaydan bahsedilmektedir. Oldukça önemli olan bu husus Bulgaristan’ın da savaş sırasında ülke içindeki bazı Ermenileri (özellikle Varna şehrinde) “tehcir”e tâbi tuttuğudur. Uzun dönem Ermeni komiteleri ile yakın ilişkiler içinde bulunan Bulgaristan, savaşta İtilaf Devletleri ile karşı karşıya gelince Ermeni komitelerinin çeşitli faaliyetlerinden rahatsızlık duymaya başlamıştır. Neticede 1916 yılı içinde Romanya’ya yapılacak bir askerî harekât sırasında Varna’da yaşayan Ermenilerin tavırlarından rahatsız olduğu için, bölgedeki Ermenileri Bulgaristan’ın iç kısımlarına tehcir etmiştir. Eser, 1915 hususuna doğrudan odaklanmamakla birlikte işaret edilen bu nokta son derece mühimdir.

KİTABIYAT

“Sonuç” (s. 183-188), “Tablolar” (s. 189-200), “Kaynakça” (s. 201-224), “Dizin” (s. 225-240) ve birçok arşiv belgesi ile kişilerin ve yerlerin fotoğrafinin yer aldığı “Ekler” kısımlarıyla eser noktalanmaktadır. Tüm bu yönleriyle çalışma, “Ermeni Sorunu” ile ilgili Türkçe literatüre önemli bir katkıda bulunmuştur. Ermeni sorununun

sadece İstanbul ve Anadolu’da yaşanan olaylar üzerinden incelenmesinin ciddi bir eksiklik olduğu bu eserden açıkça anlaşılmaktadır. Son yüzyılda Osmanlı Devleti’nden kopan diğer bölgeler hakkında yapılacak benzer çalışmaların, daha kapsamlı bilgilere ulaşmamızı ve daha sağlıklı değerlendirmeler yapabilmemizi sağlayacağı kuşkusuzdur.

Ramazan Erhan GÜLLÜ*

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü;
r_erhangullu@yahoo.com.tr.